



Genealogy and Relationship of Sadr and Nasiri Families in Isfahan

Zahra Habibi^{1*}, Mohsen Kamalian²

1. Researcher, Department of Texts and Islamic Period Inscriptions, Cultural Heritage and Tourism Research Center, Tehran, Iran

2. Professor, Geotechnical Engineering Research Center, International Institute of Seismology and Earthquake Engineering, Tehran, Iran

Received 2022/07/21 | Accepted 2022/09/11

Abstract

This article studied the details of the affinity between two families of Sadr and Nasiri in Isfahan. Studying the data gathered from documents, field study and oral history, part of the family tree of the Nasiri dynasty has been restored. It was also proven that, unlike what some famous scholars think, Mirza Mohammad Hossein Sadr al-Islam buried in Imamzadeh of Haroon Velayat and Mirza Mohammad Hussein Sadr al-Sharia Nasiri buried in Aqa Madjles Tekye in Takhtfolad are two different characters. Also Mirza Fazlullah Sadr al-Shariah Nasiri, is another son of Mirza Nasir (II), Mulla Bashi and father of Mirza Mohammad Hossein Sadr al-Islam, who is most likely to be buried in Imamzadeh of Haroon Velayat next to his father and brother. The necessity of combining and adapting library studies, field studies and oral history to solve historical ambiguities is another subject presented in this paper.

Keywords: Isfahan, Sadr family, Nasiri family tree, Khadem al-Sharia family tree, Sadr al-Islam, Takhtfolad, Aqa Madjles Tekye, Haroon Velayat

Copyright © 2020-2021 Cultural Heritage Records Studies. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.



Habibi, Z., & Kamalian, M. (2022). The Relationship Between Two Families of Sadr and Nasiri. *Cultural Heritage Records Studies*, 3(2), 20-37.

Corresponding Author: Zahra Habibi, Researcher, Department of Texts and Islamic Period Inscriptions, Cultural Heritage and Tourism Research Center, Tehran, Iran. **Email:** z.habibi1515@yahoo.com



تبارشناسی و پیوندیابی دو خاندان صدر و نصیری در اصفهان

زهرا حبیبی^{۱*}، محسن کمالیان^۲

- ۱- پژوهشگر ارشد، گروه متون و کتیبه‌های دوران اسلامی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران
۲- استاد، پژوهشکده مهندسی ژئوتکنیک پژوهشگاه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله، تهران، ایران

دریافت: ۱۴۰۱/۴/۳۰ | پذیرش: ۱۴۰۱/۶/۲۰

چکیده

این مقاله جزئیات پیوند سببی دو خاندان صدر و نصیری در اصفهان را بررسی کرده است. با کنار هم چیدن نتایج مطالعات کتابخانه‌ای، میدانی و تاریخ شفاهی، بخشی از شجره‌خاندان نصیری بازسازی شده است. همچنین ثابت شده است، بر خلاف تصور برخی اصفهان‌شناسان شهیر، میرزا محمدحسین صدرالاسلام مدفون در امامزاده هارون ولایت و میرزا محمدحسین صدرالشریعه نصیری مدفون در تکیه آقامجلس تخت فولاد اصفهان، یک شخص نیستند. همچنین اثبات شده که میرزا فضل‌الله صدرالشریعه نصیری فرزند دیگر میرزا نصیر (دوم) ملاباشی و پدر میرزا محمدحسین صدرالشریعه نصیری است و به احتمال زیاد مزارش در امامزاده هارون ولایت در جوار پدر و برادرش قرار دارد. ضرورت ترکیب و تطبیق مطالعات کتابخانه‌ای، میدانی و تاریخ شفاهی برای حل ابهامات تاریخی از دیگر مواردی است که در این مقاله با ذکر نمونه به مخاطبان نشان داده شده است.

واژه‌های کلیدی: اصفهان، خاندان صدر، شجره‌خاندان نصیری، شجره‌خادم‌الشریعه، صدرالاسلام، تخت فولاد، تکیه حاج آقا مجلس، هارون ولایت

کپی‌رایت © دو فصلنامه مطالعات اسناد میراث فرهنگی: دسترسی آزاد؛ کپی‌برداری، توزیع و نشر با ذکر منبع آزاد است.

حبیبی، زهرا، کمالیان، محسن (۱۴۰۱). تبارشناسی و پیوندیابی دو خاندان صدر و نصیری در اصفهان. *مطالعات اسناد میراث فرهنگی*، ۳ (۲)، ۲۰-۳۷.



* نویسنده مسئول: زهرا حبیبی، گروه متون و کتیبه‌های دوران اسلامی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران

پست الکترونیک: z.habibi1515@yahoo.com

مقدمه

پژوهش‌های کتابخانه‌ای در حوزهٔ انساب و رجال اغلب به تنهایی نتایج مطلوب علمی و مستندی را در اختیار پژوهشگر قرار نمی‌دهد. پژوهشگر این حوزه در پژوهش‌های کتابخانه‌ای با نکات مبهمی مواجه می‌شود و برای روشن‌گری نیازمند پژوهش میدانی و در کنار آن تاریخ شفاهی است. شباهت‌های اسمی افراد، مشخص نبودن نام پدران و مادرانشان، متفاوت بودن نام خانوادگی افراد یک خاندان، نامشخص بودن مزار آنان و همچنین قول‌های متفاوتی که در متون تراجم و رجال و تواریخ دربارهٔ موارد مزبور ثبت و ضبط شده است، پژوهشگر حیطهٔ رجال و انساب را به چالش‌های اساسی می‌کشانند. در این راستا پژوهش میدانی و تاریخ شفاهی موارد برشمرده را روشن و محقق را از چالش‌های مزبور رهایی داده و به نتیجه‌ای متقن می‌رساند. در تاریخ شفاهی نسبت افرادی که شباهت‌های اسمی دارند، نام پدران و مادرانشان، نسبت‌های سببی آنان مشخص می‌شود و در پژوهش‌های میدانی با دست‌یابی به مزار آنان نکات مبهم آشکار و لوح سنگ مزار آنان به‌عنوان یک سند دست اول و مستند روشن‌کنندهٔ بسیاری از مجهولات مزبور و نیز مهر تأییدی بر نتایج پژوهش‌های کتابخانه‌ای و تاریخ شفاهی می‌شود.

در این مقاله برآنیم تا ضمن بیان شجرهٔ خانوادگی، چگونگی پیوندیابی دو خاندان سرشناس و مهم اصفهان را مورد بررسی و تحقیق قرار دهیم. بنابراین ضمن شرح و تحلیل مستند و علمی این موضوع به نسب‌نامهٔ خاندان‌های صدر عاملی، خادم‌الشریعه که منشعب از خاندان صدر است و نصیری پرداخته‌ایم. همچنین با تحلیل داده‌های پژوهش میدانی و ارائهٔ دلایلی مستند و علمی ثابت کرده‌ایم که دو تن از شخصیت‌های خاندان نصیری که به لحاظ شباهت اسمی، بسیاری از اصفهان‌شناسان شهیر، آن دو را یک فرد انگاشته‌اند، درواقع دو شخص متفاوت با پدران متفاوت؛ اما در عین حال با نسبت نسبی، یعنی عمو و برادرزاده هستند. داده‌های هریک از پژوهش‌های کتابخانه‌ای و میدانی و تاریخ شفاهی، همچون قطعات پازل کنار هم چیده شده و جزئیات چگونگی پیوند این دو خاندان و نیز شجرهٔ خانوادگی صدر نصیری را بازسازی کرده است. سؤالات اصلی در این پژوهش که در پی پاسخ آن هستیم: دو خاندان صدر و نصیری چگونه با هم پیوند برقرار کرده‌اند؟ آیا جزئیات این پیوند خانوادگی می‌تواند به استخراج نسب‌نامهٔ خاندان نصیری کمک کند؟

و سؤالات فرعی که در پاسخ به دو سؤال اصلی شکل گرفت: میرزا محمدحسین صدرالاسلام، میرزا محمدحسین صدر نصیری و میرزا فضل‌الله صدرالشریعه نصیری کیستند و مزارشان کجاست؟ و چه نسبتی با یکدیگر دارند؟

تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیقات کتابخانه‌ای، میدانی و تاریخ شفاهی نگارندگان را به پاسخ پرسش‌های فوق سوق داد.

خاندان صدر عاملی

خاندان صدر عاملی یکی از بیوت بزرگ، تأثیرگذار و مهم عالم تشیع است که گسترهٔ نفوذشان از ایران تا عراق و لبنان کشیده شده است. سرسلسلهٔ این خاندان، آیت‌الله‌العظمی سیدصدرالدین موسوی عاملی (۱۲۶۴-۱۹۳۱ق)، از فقیهان بزرگ اصولی و رجالی عالم تشیع در نیمهٔ قرن سیزدهم هجری قمری است (کمالیان، ۱۳۹۶الف، ج ۱، ص. ۵۳۷). نسب پدری او با ۲۸ واسطه از طریق جناب ابراهیم اصغر (المرتضی) به امام کاظم (ع) می‌رسد (همان). سیدصدرالدین موسوی عاملی در منطقهٔ شیعه‌نشین جبل عامل، واقع در جنوب لبنان به دنیا آمد و دوران کودکی، نوجوانی، جوانی و تحصیلات حوزوی را در عراق گذراند. مهم‌ترین استادان او آیات عظام سیدمهدی بحرالعلوم، سیدمحسن اعرجی کاظمی، میرزا محمدمهدی شهرستانی، به‌ویژه سیدعلی طباطبایی حائری و شیخ جعفر کاشف‌الغطاء بودند. وی به نبوغ علمی شهرت داشت و در سیزده‌سالگی به درجهٔ اجتهاد رسید. نزدیک به چهار دهه در اصفهان زندگی کرد و گرمابخش حوزهٔ علمیهٔ آن شهر بود. مراجع بزرگی در دروس خارج او شاگردی کردند که آیات عظام میرزا محمدهاشم چهارسوقی، شریف‌العلماء مازندرانی، میرزا حسن شیرازی و سیداسدالله بیدآبادی از آن جمله‌اند. در سال‌های پایانی زندگی به نجف بازگشت و همان‌جا درگذشت. و در حرم امام علی (ع) به خاک سپرده شد. پسرانش همه در اصفهان به دنیا آمدند و همان‌جا زیستند؛ به‌جز کوچک‌ترین آنها، آیت‌الله‌العظمی سیداسماعیل صدر که برای ادامهٔ تحصیل به عراق رفت و آنجا ماندگار شد (کمالیان، ۱۳۹۶الف، ص. ۵۷۷ - ۵۳۷). دربارهٔ خاندان صدر، چهره‌های شاخص و نسب‌نامهٔ آنان اطلاعات زیادی در ادبیات تاریخی و کتب رجال و تواریخ ثبت شده است. این خاندان با بیوت مهمی در اصفهان وصلت کرده‌اند که خاندان‌های نجفی، چهارسوقی، خاتون‌آبادی، قاضی، جویباره‌ای، مدرس مطلق، روضاتی و ازه‌ای از آن جمله‌اند. خاندان نصیری نیز یکی از این بیوت است.

خاندان نصیری

خاندان نصیری از بیوت مهم و محترم شهر اصفهان است. سرسلسلهٔ آنان، میرزا نصیر (اول) ملاباشی، از علمای منطقهٔ هزارجریب مازندران بود که به نوشتهٔ میر سیدعلی جناب، در زمان فتحعلی شاه به اصفهان هجرت کرد و خاندانش را بنیان گذاشت (جناب، ۱۳۸۵، ص. ۵۱۸). فرزندش میرزا محمدعلی ملاباشی از علمای محترم اصفهان بود که سال ۱۲۸۷ق درگذشت و در ایوان غربی تکیهٔ مادر شاهزاده واقع در قبرستان تخت‌فولاد به خاک سپرده شد (جناب، ۱۳۸۵، ص. ۵۱۸؛ معلم حبیب‌آبادی، ۱۳۸۱،

ج ۸، ص. ۲۸۲۰؛ همایی، دانشمندان سپاهان «خطی»، ص. ۷۸۱؛ مهدوی، ۱۳۸۴، ج ۲، ص. ۹۸۴؛ ۱۳۹۲، ج ۴، ص. ۸۵۴؛ فقیه‌میرزایی و همکاران، ۱۳۸۴، ج ۳، ص. ۲۴۶؛ قاسمی، ۱۳۸۷، ص. ۵۰۰ (شکل ۱).

پسر وی، میرزا نصیر (دوم) ملاباشی، «صدرالاسلام» اصفهان بود و در محله مجاور آرامگاه «هارون ولایت» زندگی می‌کرد و عملاً متولی آن امام‌زاده بود (مهدوی، ۱۳۸۴، ص. ۳۴۸؛ همایی، ابنیه و عمارات اصفهان «خطی»، ص. ۴۵۲). وی از علمای فاضل، سلیم‌النفس، عاقل و منتفذ شهر اصفهان در عهد ظل‌السلطان بود (جابری‌انصاری، ۱۳۲۱، ص. ۳۶۲؛ همایی، ابنیه و عمارات اصفهان «خطی»، ص. ۴۵۲؛ دانشمندان سپاهان، ص. ۷۸۱؛ مهدوی، ۱۳۸۴، ج ۲، ص. ۹۸۳) که در سال ۱۳۲۸ ق درگذشت (منتظرالقائم، ۱۳۹۲، ج ۳، ص. ۴۷) و در رواق یا بقعه هارون ولایت یا در مجاورت آن به خاک سپرده شد (مکرم حبیب‌آبادی اصفهانی، ۱۳۴۷: ۲۰۳؛ همایی، ابنیه و عمارات اصفهان «خطی»: ۴۵۲؛ مهدوی، ۱۳۸۴، ج ۲، ص. ۹۸۳؛ مزارات اصفهان، ص. ۳۴۸) (شکل ۲).

نصیر (دوم) از پدربزرگش میرزا نصیر (اول) شناخته‌شده‌تر و معروف‌تر بود. خاندان نصیری اصفهان نیز عمدتاً به فرزندان و اعقاب میرزا نصیر (دوم) اطلاق می‌شود.

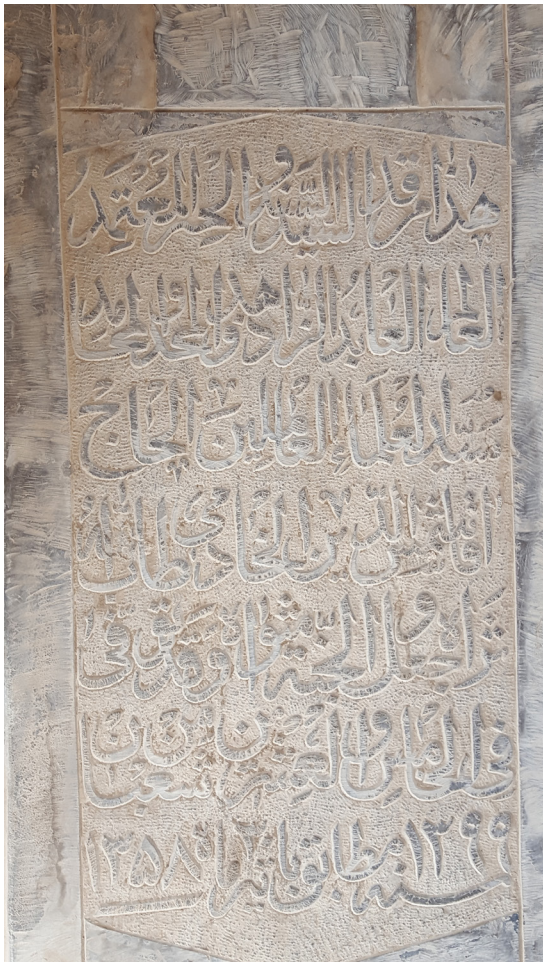
درباره خاندان صدر، چهره‌های شاخص و نسب‌نامه آنان اطلاعات زیادی در ادبیات تاریخی و کتب رجال و تواریخ ثبت شده است؛ اما حجم اطلاعات منتشرشده درباره خاندان نصیری و حتی نسب‌نامه آنان بسیار اندک است.



شکل ۱. سنگ مزار میرزا محمدعلی ملاباشی



شکل ۲. سنگ مزار منسوب به میرزا نصیر (دوم) ملاباشی



شکل ۴. سنگ مزار آیت‌الله سید شمس‌الدین خادمی



شکل ۳. سنگ مزار آیت‌الله سید ابوجعفر خادم‌الشریعه

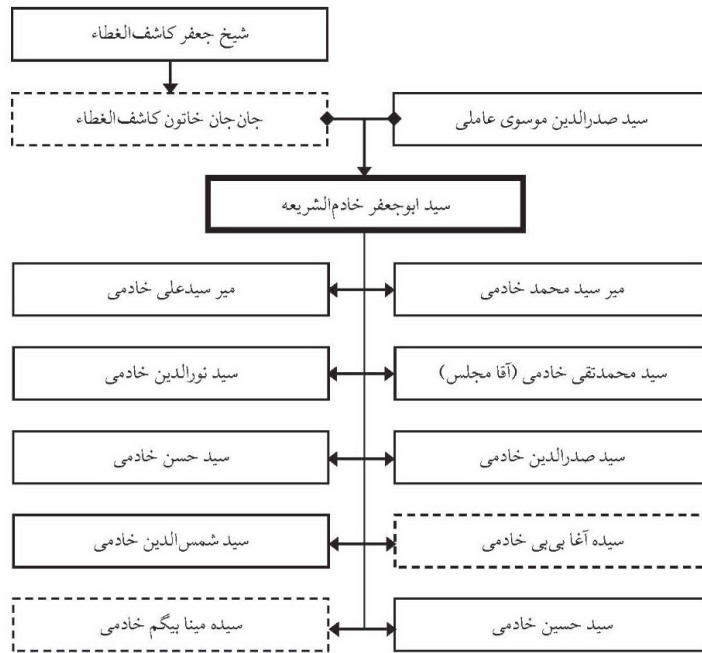
سید محمدتقی خادم‌الشریعه معروف به «حاج آقا مجلس»، آیت‌الله سید شمس‌الدین خادمی و آیت‌الله العظمی سید حسین خادمی، مشهورترین پسران او بودند. حاج آقا مجلس از اعیان، خیرین و متنفذین اصفهان و از یاران آیت‌الله شیخ نورالله اصفهانی رهبر مهم عصر مشروطه بود. وی مجالس عزاداری حسینی باشکوه و پراوازه‌ای برگزار می‌کرد تا جایی که از سوی مردم «حاج آقا مجلس» خوانده شد. سید محمدتقی یک سال پس از فوت پدر بر فراز مزارش بقعه و تکیه‌ای ساخت که به نام پدر و خودش شهرت یافت. وی سال ۱۳۵۷ق در عتبات درگذشت و همان‌جا به خاک سپرده شد (کمالیان، ۱۳۹۶ الف، ج ۱، ص. ۸۳۰-۸۱۵). برادر کوچک‌ترش سید شمس‌الدین از علمای نامدار اصفهان بود و در نجف و اصفهان درس خواند. عضو هیئت علمیه این شهر بود و به‌جای پدر در مسجد نو حاج‌رسولی‌ها اقامه جماعت می‌کرد. وی سال ۱۳۹۹ق درگذشت و در بقعه تکیه حاج آقا مجلس کنار پدر به خاک سپرده شد (کمالیان، ۱۳۹۶ الف، ج ۱، ص. ۵۳۶-۵۱۹) (شکل ۴).

درباره برادر تنی و کوچک‌تر او حاج آقا حسین نیز نوشته‌اند عالم اول

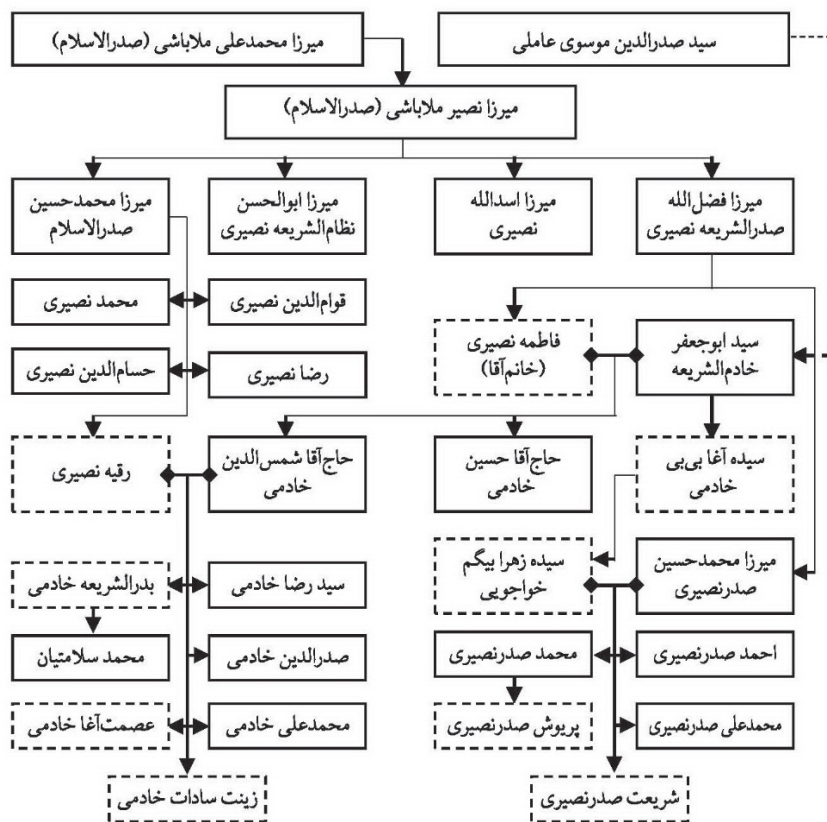
خاندان خادم‌الشریعه

خاندان «خادم‌الشریعه» یا به‌اختصار «خادمی»، شاخه مهمی از خاندان صدر در اصفهان است. مؤسس این خاندان، آیت‌الله سید ابوجعفر خادم‌الشریعه، فرزند آیت‌الله العظمی سیدصدرالدین موسوی‌عاملی بود. مادر سید ابوجعفر، بانو جان‌جان خاتون، دختر آیت‌الله العظمی شیخ جعفر کاشف‌الغطاء مرجع تقلید مطلق وقت شیعه بود (کمالیان، ۱۳۹۶ الف، ج ۱، ص. ۱۰۱). سید ابوجعفر در نجف و اصفهان درس خواند و از شاگردان خاص آیت‌الله سیداسدالله شفتی بیدآبادی بود. وی در ردیف یکی از علمای متنفذ اصفهان بود و دهه‌ها در مسجد «نو حاج‌رسولی‌ها» اقامه جماعت می‌کرد. سید ابوجعفر سال ۱۳۲۴ق درگذشت و در قبرستان تخت فولاد اصفهان در تکیه آقا مجلس رخ در نقاب خاک کشید (کمالیان، ۱۳۹۶ الف، ج ۱، ص. ۱۱۴-۱۰۱) (شکل ۳).

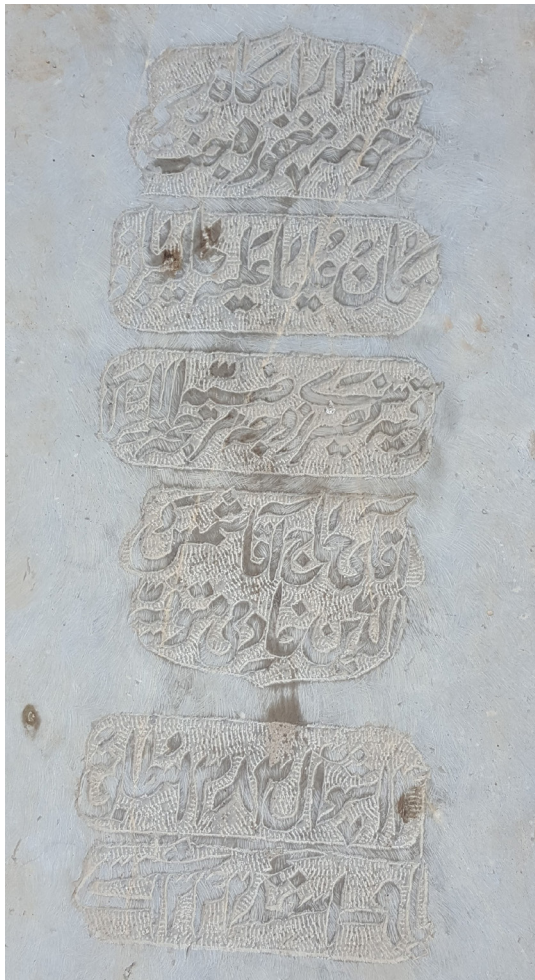
وی ۱۰ فرزند شامل ۸ پسر و ۲ دختر از خود به یادگار گذاشت (الف، بی‌تا، ج ۱، ص. ۱۲۴-۱۱۴) (نمودار ۱).



نمودار ۱. شجره خاندان آیت الله سید ابوجعفر خادم الشریعه



نمودار ۲. پیوندهای دو خاندان خادم الشریعه و نصیری



شکل ۶. آیت‌الله سید شمس‌الدین خادمی



شکل ۵. سنگ مزار خانم‌آغا خادمی

خاندان‌های خادم‌الشریعه و نصیری دست‌کم در سه نقطه با یکدیگر پیوند سببی برقرار کرده‌اند که در نمودار ۲ نشان داده شده است.

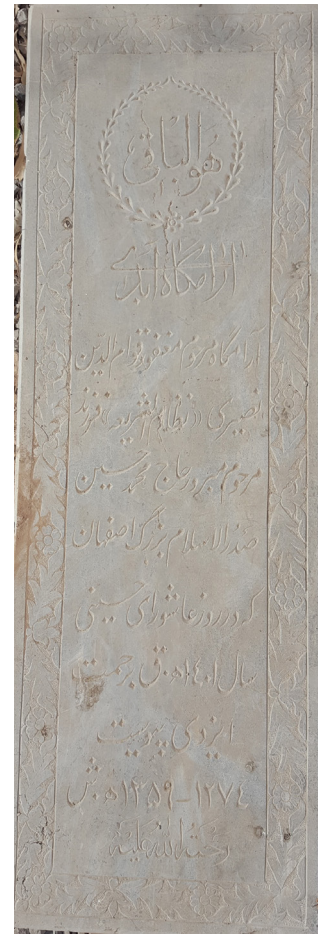
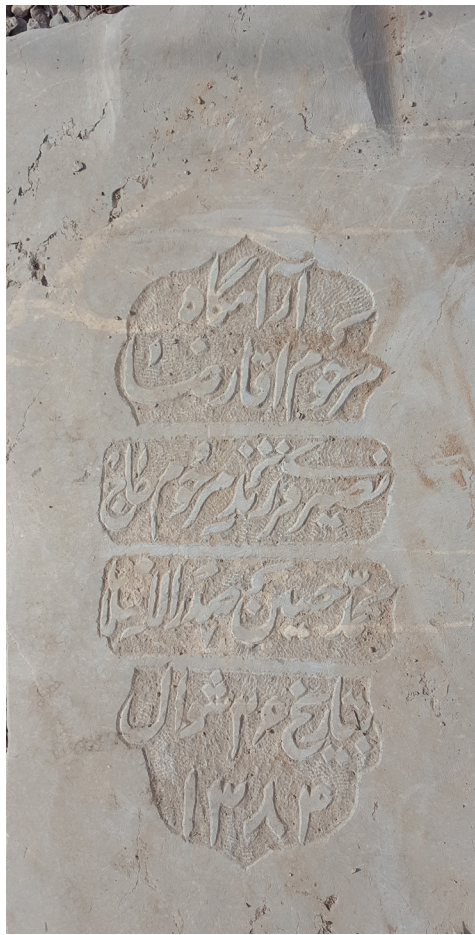
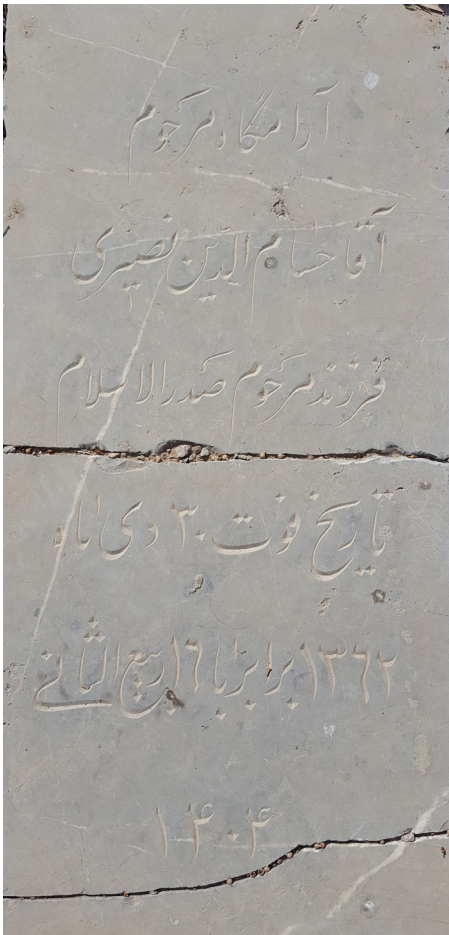
اول: آیت‌الله سید ابوجعفر خادم‌الشریعه داماد میرزا فضل‌الله صدرالشریعه نصیری شد (مهدوی، ۱۳۶۷، ج ۱، ص. ۲۶۸ و ۲۸۸؛ کمالیان، ۱۳۹۶ الف، ج ۱، ص. ۳۶۱ و ۵۱۹). نام همسر وی «فاطمه خانم» بود که در خانواده به «خانم‌آقا» شهرت داشت (کمالیان، ۱۳۹۶ الف، ج ۱، صص. ۳۶۱ و ۵۱۹). آیت‌الله سید شمس‌الدین و حاج‌آقا حسین خادمی حاصل این پیوند بودند (الفت، بی‌تا، ج ۱، ص. ۱۱۴). این بانوی بزرگوار سال ۱۳۸۹ ق درگذشت و در بقعه تکیه حاج‌آقا مجلس کنار همسر رخ در نقاب خاک کشید (شکل ۵).

دوم: آیت‌الله سید شمس‌الدین خادمی داماد میرزا محمدحسین صدرالاسلام شد (الفت، بی‌تا، ج ۱، ص. ۲۰۰) نام همسرش بانو «رقیه نصیری» بود (الفت، بی‌تا، ج ۱، ص. ۲۰۰؛ کمالیان، ۱۳۹۶ الف، ج ۱، ص. ۵۲۶). بانو رقیه سال ۱۳۸۳ ق درگذشت و در صحن تکیه حاج‌آقا مجلس به خاک سپرده شد (شکل ۶).

اصفهان و رئیس حوزه علمیه این شهر در سال‌های منتهی به انقلاب اسلامی بود. وی شاگرد میرزای نائینی و سید ابوالحسن اصفهانی بود و دهه‌های متمادی در مدرسه صدر بازار اصفهان درس خارج گفته و در مسجد نو حاج‌رسول‌ها اقامه جماعت کرده است. وی رهبر قیام مردم اصفهان علیه رژیم شاه و نماینده امام خمینی در این شهر بود. سرانجام در سال ۱۳۶۳ ش درگذشت و در حرم امام رضا (ع) به خاک سپرده شد. (کمالیان، ۱۳۹۶ الف، ج ۱، ۴۳۲ - ۳۶۱). خاندان خادم‌الشریعه با خاندان‌های مهمی چون بیدآبادی، نجفی مسجدشاهی، نصیری، خواجه‌ویی، فشارکی، قاضی، میرمحمد صادقی و چکرایبی وصلت کرده و اعقاب آنان امروز در اصفهان، قم، تهران و برخی شهرهای دیگر ایران پراکنده هستند (نقل از شجره‌نامه‌های جلد سوم کتاب مشاهیر خاندان صدر).

پیوندهای دو خاندان خادم‌الشریعه و نصیری

براساس نسب‌نامه الفت، کتاب‌های تراجم متعدد، نوشته سنگ‌مزارها و نیز اطلاعات تاریخ شفاهی (کمالیان، ۱۳۹۶ ب، صص. ۲۳۸-۲۲۹)،



شکل ۷. سنگ‌های مزار آقایان قوام‌الدین، رضا و حسام‌الدین نصیری

آرمیده‌اند (شکل ۸).

حاصل این ازدواج ۴ دختر به نام‌های سیده زهرا بیگم، سیده رباب آقا بیگم، سیده طوبی بیگم و سیده مریم بیگم (همان) بود که بانو سیده زهرا خواجه‌جویی همسر میرزا حسین صدرالشریعه نصیری شد (همان). این زوج بزرگوار نیز در بقعه تکیه حاج آقا مجلس به خاک سپرده شده‌اند (شکل ۹).

سنگ‌نشته مزار میرزا حسین وی را چنین معرفی می‌کند، «میرزا محمدحسین صدرنصیری (صدرالشریعه)، فرزند میرزا فضل‌الله و متوفای جمادی‌الثانی سال ۱۳۵۲ق». حاصل ازدواج بانو سیده زهرا خواجه‌جویی و میرزا حسین صدرالشریعه نصیری فرزندان به نام‌های احمد، سرهنگ محمد، محمدعلی و شریعت صدرنصیری است (کمالیان، ۱۳۹۶، ص. ۲۱۷). بانو پریش صدرنصیری فرزند سرهنگ صدرنصیری، از بزرگان امروز این خاندان است (کمالیان، ۱۳۹۶، ص. ۲۱۷).

این بانو ۴ برادر به نام‌های آقا قوام‌الدین نصیری، آقا رضا نصیری، آقا حسام‌الدین نصیری و دکتر محمدخان نصیری داشت (الفت، بی‌تا، ج ۱، ص.ص. ۱۹۹ و ۲۰۰؛ همایی، دانشمندان سپاهان «خطی»، بی‌تا، ص. ۷۸۲) که سه برادر اول در صحن تکیه حاج آقا مجلس به خاک سپرده شده‌اند (شکل ۷).

نام پدر متوفیه، فقط روی سنگ مزار سه برادر به ترتیب «حاج محمدحسین صدرالاسلام بزرگ اصفهان»، «حاج محمدحسین صدرالاسلام» و «صدرالاسلام» حک شده است. واضح است که هر سه نام به یک نفر؛ یعنی «حاج میرزا محمدحسین نصیری صدرالاسلام» اشاره دارد.

سوم: بانو سیده آغا بی بی خادم‌الشریعه، دختر آیت‌الله سید ابوجعفر خادم‌الشریعه، همسر آیت‌الله سید محمد خواجه‌جویی معروف به «سید آقاچان» شد (الفت، بی‌تا، ج ۱، ص. ۱۲۲؛ صالحی درچه عابدی، رساله «شجره‌نامه مادری اینجانب محمد صالحی درچه عابدی» خطی). این زوج بزرگوار در بقعه تکیه حاج آقا مجلس



شکل ۸. سنگ‌های مزار بانو آغا بی بی خادم الشریعه و آیت‌الله سید محمد خواجه بی (سید آقا جان)

بنا بر نوشتهٔ اصفهان‌شناسان، میرزا نصیر دو پسر دیگر هم داشته که میرزا ابوالحسن صدرالاسلام (نظام‌الشریعه) (جابری‌انصاری، ۱۳۷۸، ص. ۳۲۲؛ ۱۳۲۱، ص. ۳۵۰؛ همایی، ابنیه و عمارات اصفهان «خطی»، ص. ۴۵۲ و ۴۵۵؛ همایی، دانشمندان سپاهان «خطی»، ص. ۷۸۲؛ مهدوی، ۱۳۸۴، ج ۲، ص. ۹۸۴؛ ۱۳۸۶، ج ۱، ص. ۲۶۵؛ روزضاتی، ۱۳۹۰، ج ۲، ص. ۷۷۴) و میرزا اسدالله (موسوی‌اصفهانی، ۱۳۸۸ق، ص. ۱۳۱-۱۳۰؛ معلم حبیب‌آبادی، ۱۳۸۱، ج ۸، ص. ۲۸۲۰؛ مهدوی، ۱۳۶۷، ج ۳، ص. ۲۸۰؛ ۱۳۸۶، ج ۱، ص. ۵۳۵) نام داشتند. دربارهٔ میرزا محمدحسین و برادران او متأسفانه اطلاعات زیادی در متون رجال و تواریخ منتشر نشده است. همین‌قدر معلوم است که میرزا محمدحسین از این دو برادر بزرگ‌تر بوده و پس از پدر، ریاست خاندان نصیری و لقب «صدرالاسلام» را عهده‌دار بوده

میرزا محمدحسین صدرالاسلام

قابطهٔ اصفهان‌شناسان بر این عقیده‌اند که میرزا محمدحسین صدرالاسلام، فرزند میرزا نصیر (دوم) یا همان میرزا نصیر معروف بود. نه تنها مهدوی در دانشمندان و بزرگان اصفهان و معلم حبیب‌آبادی در مکارم‌الآثار (مهدوی، ۱۳۸۴، ج ۲، ص. ۹۸۴؛ معلم حبیب‌آبادی، ۱۳۸۱، ج ۸، ص. ۲۸۲۲) بلکه حسن‌خان جابری‌انصاری (جابری‌انصاری، ۱۳۲۱، ص. ۳۵۰ و ۳۶۲)، آیت‌الله سید محمدعلی روزضاتی در حواشی مکارم‌الآثار (۱۳۸۱، ج ۸، ص. ۲۸۲۱) و جلال‌الدین همایی (ابنیه و عمارات اصفهان «خطی»، ص. ۲۵۴ و ص. ۵۵۴؛ دانشمندان سپاهان «خطی»، ص. ۷۸۲) نیز این رابطهٔ پدر فرزندی را تصریح کرده‌اند.



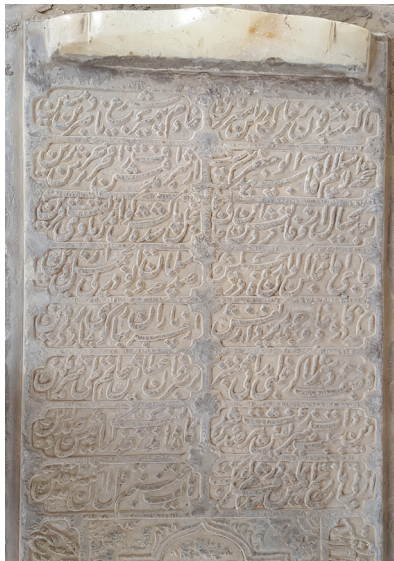
شکل ۹. سنگ‌های مزار بانو سیده زهرا خواجویی و میرزا محمدحسین صدرالشریعه نصیری

۱، ص. ۲۶۵).
میرزا اسدالله نیز داماد آیت‌الله‌العظمی میرزا محمدهاشم چهارسوقی بود (موسوی‌اصفهانی، ۱۳۸۸ق، ص.ص. ۱۳۰-۱۳۱؛ مهدوی، ۱۳۶۷، ج ۳، ص. ۲۸۰؛ ۱۳۸۶، ج ۱، ص. ۵۳۵) وی در جوانی درگذشت و مزارش در ایوان غربی تکیه‌ی مادر شاهزاده است (معلم حبیب‌آبادی، ۱۳۸۱، ج ۸، ص. ۲۸۲۲).

محمدحسین از علمای فاضل عصر مشروطه در شهر اصفهان بود (مهدوی، ۱۳۸۴، ج ۲، ص. ۹۸۴). او و میرزا ابوالحسن، از یاران آیت‌الله آقاجانی و حاج‌آقا نورالله اصفهانی (مکرم حبیب‌آبادی اصفهانی، ۱۳۴۷، ص. ۲۳۲؛ جابری‌انصاری، ۱۳۲۱، ص. ۳۶۲؛ نجفی، ۱۳۶۹، ص.ص. ۱۸۴ و ۲۶۰)، همچنین از صالحان، عفا و روحانیان باعزت و محترم آن روزگار به‌شمار می‌رفت (همایی،

است (جابری‌انصاری، ۱۳۲۱، ص. ۳۵۰؛ همایی، ابنیه و عمارات اصفهان «خطی»، ص. ۴۵۲؛ دانشمندان سپاهان «خطی»، ص. ۷۸۲).

میرزا ابوالحسن پس از درگذشت برادرش میرزا محمدحسین، صدراالاسلام اصفهان شد (جابری‌انصاری، ۱۳۲۱، ص. ۳۵۰؛ همایی، ابنیه و عمارات اصفهان «خطی»، ۴۵۲؛ دانشمندان سپاهان «خطی»، ۷۸۲؛ مهدوی، ۱۳۸۴، ج ۲، ص. ۹۸۴). وی کتابی به نام «مفتاح السعادات» تألیف کرد (مهدوی، ۱۳۸۴، ج ۲، ص. ۹۸۴؛ ۱۳۸۶، ج ۱، ص. ۲۶۵؛ روضاتی، ۱۳۹۰، ج ۲، ص. ۷۷۴). میرزا ابوالحسن سال ۱۳۶۲ق درگذشت (روضاتی، ۱۳۹۰، ج ۲، ص. ۷۷۴؛ همایی، ابنیه و عمارات اصفهان «خطی»، ص. ۴۵۲) و پیکرش در عتبات عالیات به خاک سپرده شد (مهدوی، ۱۳۸۶، ج



شکل ۱۱. ماده تاریخ ساخت تکیه آقا مجلس بر سنگ مزار ابوجعفر خادم الشریعه



شکل ۱۰. نمایی از بقعه و صحن تکیه حاج آقا مجلس

بوده و برخی فرازهای تاریخ شفاهی این موضوع را تأیید می‌کند. از جمله بانو پربوش صدراعظمی تصریح دارد که «آقای [دکتر] محمد نصیری [فرزند میرزا محمدحسین صدرالاسلام] عموزاده پدربزرگم هستند» (کمالیان، ۱۳۹۶ ب، ص. ۲۲۰). نام «نصیری» نیز قرینه دیگری است که بر رابطه پدر فرزندی میان میرزا نصیر و میرزا فضل‌الله دلالت دارد. از سال وفات و محل دفن میرزا فضل‌الله نیز متأسفانه اطلاعات قطعی در دست نیست. این احتمال وجود دارد که مزار وی نیز داخل بقعه تکیه حاج آقا مجلس باشد. به‌ویژه که داخل این بقعه پیش از سامان‌دهی‌های دهه ۱۳۸۰ش دو قبر پوشیده از کاشی فیروزه‌ای و بدون نوشته وجود داشت که می‌توان یکی از آن دو را به میرزا فضل‌الله صدرالشریعه نصیری متعلق دانست. این دو قبر کاشی فیروزه‌ای متأسفانه امروز دیگر وجود ندارد (فقیه میرزایی و همکاران، ج ۵، خطی). در عین حال اطلاعات بیتی برخی فرزندان آیت‌الله‌العظمی حاج آقا حسین خادمی نشان می‌دهد که مزار جد مادری آنها، یعنی میرزا فضل‌الله نیز در امامزاده هارون ولایت، نزدیک پدرش میرزا نصیر (دوم) قرار دارد (کمالیان، ۱۳۹۶ ب، ص. ۲۲۰).

تکیه سید ابوجعفر یا حاج آقا مجلس

این تکیه و بقعه در جنوب گورستان تخت فولاد، نیش خیابان آزادگان و خیابان آب ۲۵۰ واقع شده و مزار آیت‌الله سید ابوجعفر خادم‌الشریعه است. تکایای ریزی و بروجردی مقابل و تکیه بانو امین در جوار آن قرار دارد. این تکیه به نام «حاج آقا مجلس» نیز شهرت دارد و دلیل آن ساخت تکیه به‌دست حاج آقا مجلس است (شکل ۱۰).

بنای تکیه را حاج آقا مجلس سال ۱۳۲۵ ق، یعنی یک سال پس از وفات پدرش ساخت. ماده تاریخ ساخت تکیه بر سنگ مزار آقا

دانشمندان سپاهان «خطی»، ص. ۷۸۲) و پس از پدر تولیت امامزاده هارون ولایت را عهده‌دار شد (مکرم حبیب‌آبادی اصفهانی، ۱۳۴۷، ۲۰۳ و ابنیه و عمارات اصفهان «خطی»، ص. ۴۵۲). البته میرزا محمدحسین در عرصه اجتماع و سیاست فعال‌تر بود و پس از پیروزی نهضت مشروطه همراه حاج آقا نورالله از اعضای کلیدی انجمن مقدس ملی شهر اصفهان شد (همایی، دانشمندان اصفهان «خطی»، ص. ۲۲۱؛ نجفی، ۱۳۶۹، ص. ۱۸۴). متأسفانه سال وفات میرزا محمدحسین به‌درستی ثبت نشده است. وی در غائله معجزه‌سازی امامزاده هارون ولایت به سال ۱۳۲۹ ق در قید حیات بود و در آن روزگار بزرگ خاندان صدرالاسلام اصفهان خوانده می‌شد (همایی، ابنیه و عمارات اصفهان «خطی»، ص. ۴۵۳-۴۵۲). حاضر نبودن وی در مهاجرت اعتراض‌آمیز سال ۱۳۴۶ ق علمای اصفهان به قم، تحت رهبری حاج آقا نورالله (مهدوی، ۱۳۶۷، ج ۲، ص. ۱۵۵-۱۵۳)، احتمال حیاتش را در سال‌های پیش از این سال رد می‌کند. در هر صورت، این اطمینان وجود دارد که پیش از سال ۱۳۶۲ ق دار فانی را وداع گفته است؛ زیرا برادر کوچک‌ترش میرزا ابوالحسن بود که جانشین او شد و نه بالعکس.

میرزا فضل‌الله صدرالشریعه نصیری

درباره میرزا فضل‌الله صدرالشریعه نصیری متأسفانه اطلاعات زیادی در کتب تراجم و رجال و ادبیات منتشر نشده است. نامش نشان می‌دهد فردی محترم از طبقه اهل علم و روحانیت بوده است. اصفهان‌شناس شهیر سید مصلح‌الدین مهدوی در برخی آثار خود وی را فرزند میرزا نصیر (دوم) ملاباشی و در نتیجه برادر میرزا محمدحسین صدرالاسلام معرفی کرده است (مهدوی، ۱۳۶۷، ج ۱، ص. ۲۶۸ و ۲۸۸) و این به معنای آن است که میرزا محمدحسین صدرالاسلام، عموی مادر آیت‌الله‌العظمی حاج آقا حسین خادمی



شکل ۱۲. نمای بقعه و بخشی از صحن و حجرات تکیه حاج آقا مجلس پیش از سامان‌دهی

سید ابوجعفر به خط نستعلیق خوش نوشته و حجاری شده که مطلع (شکل ۱۱).
آن چنین است،

تکیه حاج آقا مجلس مجموعه‌ای متشکل از صحن وسیع و بزرگ و شبستان و آب‌انبار و حجرات متعدد در اطراف آن بود. طی ۵۰ یا ۶۰ سال اخیر، به علت خیابان‌کشی‌هایی که در این محدوده انجام شد، حجرات ضلع جنوبی و شرقی آن از بین رفت و مسجد و آب‌انبار آن نیز ویران شد. همچنین حجرات ضلع شمالی آن که بقایای معماری جالب‌توجه این تکیه بود، متأسفانه در طرح سامان‌دهی تخت فولاد در سال ۱۳۸۱ کاملاً ویران شد و از بین رفت (شکل ۱۲).

بنای اصلی بقعه به شکل هشت‌ضلعی در وسط صحن قرار دارد

بعد یک‌سال از وفاتش کرد این عالی بنا
نجل پاکش کو شده اندر لقب با وی قرین
حاج آقا مجلس آن کو آمده در مجلسش
صد چه سلمان و ابوذر از پی تکمیل دین

مقطع آن،

از پی تاریخ اتمامش شدم در فکر گفتم

هاتف غیبیم «قل ان الجنة للمتقین» ۱۳۲۵

«قل الجنة للمتقین» در مصراع دوم، ماده تاریخ ساخت بنا است



شکل ۱۳. نمایی از سنگ قبور سکودار فیروزه‌ای داخل بقعه (قبل از ساماندهی)

تمام قبور داخل بقعه با زمین هم‌سطح شده است (شکل ۱۳). در ضلع شمالی صحن، شبستان بزرگی به صورت چلیپا وجود داشت که بخش مرکزی آن پوشش چهار بخش داشت و در صفه‌های اطراف آن از طاق و تویزه استفاده شده بود. در زوایای این تالار یا شبستان اتاق‌های کوچکی احداث شده بود که در تغییرات اخیر، تمام آنها از بین رفته است. کف این تالار با کاشی‌های فیروزه‌ای مفروش بود. در طرفین ورودی شبستان، دو راه‌پله کوچک با طاق هلالی به چشم می‌خورد که راه ارتباط بین اتاق‌ها و ایوان‌های مجاور بود. در طرفین شبستان اصلی دو ایوان و در پشت هر ایوان دو اتاق تودرتو قرار داشت که به وسیله یک در و پنجره از هم جدا می‌شدند. کف این اتاق‌ها نیز با کاشی‌های فیروزه‌ای پوشیده شده و بخاری دیواری کوچکی بر دیوار آنها تعبیه شده بود (شکل ۱۴).

و اضلاع آن یک در میان با هم مساوی است. ضلع‌های بزرگ‌تر ۳ متر و ۱۸ سانتی‌متر، ضلع‌های کوچک‌تر ۲ متر و ۱۸ سانتی‌متر عرض دارند. فضای داخلی بقعه نیز هشت‌ضلعی است که اضلاع بزرگ‌تر ۲ متر و ۴۵ سانتی‌متر و اضلاع کوچک‌تر آن ۱ متر و ۴۵ سانتی‌متر است. در سه ضلع کوچک داخل، طاق‌های بلند و عمیقی با طاق هلالی احداث شده است. اضلاع بزرگ‌تر با آجر شبکه‌بندی شده و از طریق همین شبکه‌ها نور داخل بقعه تأمین می‌شود. ضلع شمال شرقی بقعه نیز به ورودی آن اختصاص دارد. در قسمت بالایی فضای داخلی با ایجاد کاربندی با تزئینات مختصر معقلی از کاشی فیروزه‌ای و مشکی، طرح هشت‌ضلعی به دایره تبدیل شده و گنبد کوتاهی بر آن استوار شده است. در زیر گنبد، دو قبر سکودار مزین به کاشی فیروزه‌ای و حواشی زرد و لاجوردی دیده می‌شد که یکی به آیت‌الله سید ابوجعفر خادم‌الشریعه و دیگری به فرزندش آیت‌الله سید حسن خادم‌الشریعه تعلق دارد. در طرح سامان‌دهی تکیه در سال‌های اخیر، سکوه‌های مزین به کاشی فیروزه‌ای از بین رفته و



شکل ۱۴. نمایی از شبستان و تالار بزرگ تکیه که در سمت شمال بقعه قرار داشت (پیش از سامان‌دهی)

بحث و بررسی

برخی اصفهان‌شناسان چنین تصور کرده‌اند که میرزا محمدحسین صدرنصیری (صدرالشریعه) متوفای جمادی‌الثانی سال ۱۳۵۲ق و مدفون در بقعه تکیه حاج‌آقا مجلس، همان «میرزا محمدحسین صدرالاسلام» است (مهدوی، ۱۳۸۴، ج ۲، ص. ۹۸۴؛ معلم حبیب‌آبادی، ۱۳۸۱، ج ۸، ص. ۲۸۲۱). البته آنها نام پدر میرزا محمدحسین صدرالاسلام را میرزا نصیر ملاحاشی نوشته‌اند و نه میرزا فضل‌الله؛ همچنین به تاریخ درگذشت میرزا محمدحسین صدرالاسلام نیز اشاره‌ای نکرده‌اند. دانشنامه تخت‌فولاد نیز نوشته‌های مهدوی را عیناً تکرار و حتی تاریخ وفات میرزا محمدحسین صدرالاسلام را برابر همان جمادی‌الثانی سال ۱۳۵۲ق درج کرده است (خلیلیان، ۱۳۹۲، ذیل حرف «ص»).

برخی قرائن این تصور دفن محمدحسین صدرالاسلام در تکیه آقا مجلس را تقویت کرد که، ۱. در این صورت حاج‌آقا شمس‌الدین خادمی ابوالزوجه خود (محمدحسین صدرالاسلام) را در تکیه خانوادگی خاندان خادمی دفن کرده است که اقدامی طبیعی و منطقی بود. ۲. همسر و فرزندان میرزا محمدحسین صدرالاسلام نیز در نزدیکی خودش دفن شده‌اند که باز هم اقدامی طبیعی و منطقی بود. توضیح اینکه همسر صدرالاسلام، بانو سرور آغا فشارکی (وفات ۱۳۷۴ق)، فرزند میرزا محمدمهدی (آقا میرزا) فشارکی، فرزند آیت‌الله‌العظمی آخوند ملا محمدباقر فشارکی (الفت، بی‌تا، ج ۱، ص. ۱۹۳؛ بلاغی، اعلاط در انساب «خطی»، ص. ۴۷) نیز در صحن تکیه حاج‌آقا مجلس دفن شده است (شکل ۱۵).



شکل ۱۵. سنگ مزار بانو سرور آغا فشارکی (همسر میرزا محمدحسین صدرالاسلام) در صحن تکیه حاج‌آقا مجلس



شکل ۱۶. نمایی از اتاق‌های سمت چپ شبستان قبل و بعد از ساماندهی

برخی قرائن دیگر تأیید می‌کنند که مزار میرزا محمدحسین صدرالاسلام در امامزاده هارون ولایت است. مثلاً آیت‌الله سید محمدعلی روضاتی در حاشیه خود بر کتاب مکارم‌الآثار راجع به ماده تاریخ منقور بر سنگ قبر میرزا نصیر (دوم) ملاباشی (تصویر ۲) نوشته است، «این مصرع با ۶۶۳۱ برابر است نه ۸۲۳۱. ممکن است مصرع مذکور به وفات فرزندش حاج میرزا محمدحسین صدرالاسلام راجع باشد» (معلم حبیب‌آبادی، ۱۸۳۱، ج ۸، ص. ۱۲۸۲). حاشیه روضاتی تلویحاً نشان می‌دهد وی نیز به دفن شدن میرزا محمدحسین صدرالاسلام در امامزاده هارون ولایت معتقد بوده است و چه بسا میرزا محمدحسین صدرالاسلام در محل قبر پدر دفن شده باشد. همچنین از آقای زینلی متولی سالخورده امامزاده هارون ولایت نقل شده (کمالیان، ۶۹۳۱، ص. ۹۱۲) صدرالاسلامی که اینجا خاک است، همانی است که فرزندانش در تکیه حاج آقا مجلس دفن شده‌اند. توضیحات بعدی و اشاره صریح او به سنگ‌های مزار بانو رقیه و برادرانش آقا قوام‌الدین، آقا رضا و آقا حسام‌الدین نصیری در تکیه حاج آقا مجلس، مؤید فرضیه دفن شدن میرزا محمدحسین صدرالاسلام در امامزاده هارون ولایت است. این امر نه تنها منطقی بلکه قابل انتظار هم هست که میرزا محمدحسین صدرالاسلام در امامزاده هارون ولایت دفن شده باشد. زیرا هم پدرش میرزا نصیر پیشتر در آنجا دفن شده بود؛ هم خود وی پس از پدر عملاً متولی آن امامزاده بود (همایی، ابنیه و عمارات اصفهان «خطی»، ص. ۲۵۴).

نتیجه‌گیری

پژوهشگر حوزه رجال و انساب با تطبیق و تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پژوهش‌های کتابخانه‌ای، میدانی و تاریخ شفاهی می‌تواند به نتایجی صحیح و قطعی دست یابد و رابطه‌های نسبی و سببی خاندان‌ها را استخراج و شجره‌های خانوادگی آنان را ترسیم کند. در این پژوهش با ترکیب و تطبیق سه روش فوق شجره خاندان نصیری بازسازی و رابطه‌های نسبی افراد این خاندان و نیز رابطه‌های سببی آنان با سایر خاندان‌ها روشن و مشخص شد. نتایج حاصل از مطالعات کتابخانه‌ای، تحقیقات میدانی و تاریخ شفاهی در مقاله حاضر نشان داد که،

۱. داده‌های حاصل از پژوهش‌ها و تجزیه و تحلیل آنها منجر شد به استخراج نسب‌نامه خاندان نصیری و پیوندیابی دو خاندان صدر و نصیری که حاصل آن را با نمودار ۲ نمایش دادیم.
۲. میرزا نصیر (دوم) ملاباشی حداقل چهار پسر به نام‌های، میرزا فضل‌الله صدرالشریعه، میرزا محمدحسین صدرالاسلام، میرزا ابوالحسن نظام‌الشریعه و میرزا اسدالله داشت.

وی و چهار فرزندش، بانو رقیه، آقا قوام‌الدین، آقا رضا و آقا حسام‌الدین، در اتاق سمت چپ شبستان ضلع شمالی تکیه مدفون شده‌اند که البته اکنون دیگر این شبستان و حجرات اطراف آن وجود ندارد و قبور در فضای باز قرار دارد (شکل ۱۶).

اینجا نقطه توقف مطالعات کتابخانه‌ای بود؛ اما مطالعات میدانی این پرسش مهم را مطرح کرد که اگر میرزا محمدحسین صدرنصیری (صدرالشریعه) متوفای جمادی‌الثانی سال ۱۲۵۳ق و مدفون در بقعه تکیه حاج آقا مجلس، همان «میرزا محمدحسین صدرالاسلام» است، چرا بر سنگ مزار مربوطه نام پدر وی «فضل‌الله» حک شده است. همچنین اگر این دو نفر یکی نیستند، پس مزار «میرزا محمدحسین صدرالاسلام» کجاست؟ در اینجا تاریخ شفاهی به کمک مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی آمد. اطلاعات بیتی بانو پروش صدرنصیری، همچنین آقایان سید صدرالدین خادمی و دکتر محمد سلامتیان فرزند بانو سیده بدرالشریعه خادمی فرزند آیت‌الله سید شمس‌الدین خادمی (کمالیان، ج ۳، نمودار شجره‌نامه بانو سیده بدرالشریعه خادمی، خطی)، فرزند و نوه آیت‌الله سید شمس‌الدین خادمی، در حل مسئله نقشی کلیدی ایفا کرد.

بنا به اظهارات بانو صدرنصیری (کمالیان، ۶۹۳۱، ص. ۸۱۲)، میرزا محمدحسین صدرنصیری (صدرالشریعه) فرزند میرزا فضل‌الله و مدفون در بقعه تکیه حاج آقا مجلس، پدر بزرگ ایشان و همان میرزا حسین صدرالشریعه نصیری مذکور در نسب‌نامه الفت است، «پدر بزرگ من اسمشان محمدحسین و جد پدری من فضل‌الله و فاطمه خانم [مادر آیت‌الله‌العظمی حاج آقا حسین خادمی] دختر فضل‌الله؛ بنابراین مادر آقای حسین خادمی، عمه پدرم می‌شوند و زن آقا سید ابوجعفر؛ خود آقای خادمی هم دایی مادر پدرم هستند»؛ «میرزا فضل‌الله، جد پدرم، یعنی پدر میرزا محمدحسین صدرنصیری هستند. در ضمن پدر بزرگم چهار پسر به نام‌های احمد، کریم، محمد و محمدعلی داشتند که کریم در جوانی به رحمت خدا می‌رود». به گفته بانو صدرنصیری، وی و دیگر افراد فامیل دهه‌های متمادی است که در بقعه تکیه حاج آقا مجلس بر مزار میرزا محمدحسین صدرنصیری (صدرالشریعه) فرزند میرزا فضل‌الله حاضر می‌شوند و برای پدر بزرگ فاتحه می‌خوانند. همچنین بنا بر اظهارات سید صدرالدین خادمی (همان)، اولاً میرزا محمدحسین صدرنصیری مدفون در بقعه تکیه حاج آقا مجلس، دایی پدرش است نه پدر بزرگ مادری‌اش، یعنی میرزا محمدحسین صدرالاسلام. ثانیاً مزار میرزا محمدحسین صدرالاسلام در امامزاده هارون ولایت است نه در قبرستان تخت فولاد. نیز بنا به اظهارات دکتر محمد سلامتیان (همان)، مزار جد مادری‌اش، یعنی میرزا محمدحسین صدرالاسلام در امامزاده هارون ولایت قرار دارد و سالیان سال محل زیارت و فاتحه‌خوانی او و دیگر اعضای فامیل بوده است.

۳. خاندان خادم‌الشریعه (یا صدر) حداقل در سه مورد با خاندان نصیری پیوند سببی داشت:

الف) وصلت سید ابوجعفر خادم‌الشریعه با دختر میرزا فضل‌الله صدرالشریعه

ب) وصلت سید شمس‌الدین خادمی با دختر میرزا محمدحسین صدرالاسلام

ج) وصلت بانو سیده زهرا خواجهویی با پسر میرزا فضل‌الله صدرالشریعه

۴. میرزا محمدحسین صدرالاسلام و میرزا فضل‌الله صدرالشریعه نصیری فرزندان میرزا نصیر (دوم) ملاباشی و مدفون در امامزاده هارون ولایت اصفهان هستند.

۵. میرزا محمدحسین صدرالشریعه نصیری فرزند میرزا فضل‌الله و مدفون در تکیه آقامجلس، واقع در تخت فولاد اصفهان، است. وی برادرزاده میرزا محمدحسین صدرالاسلام است.

مقاله حاضر نشان داد در برخی موارد اگر مطالعات کتابخانه‌ای، میدانی و تاریخ شفاهی کنار هم قرار نگیرد، نمی‌توان به نتایج صحیح و قطعی دست یافت. در پژوهش حاضر اگر هریک از این سه نوع مطالعه مورد غفلت قرار می‌گرفت، وصول به نتیجه نهایی ناممکن بود.



منابع

- الفت، محمدباقر (بی‌تا). *نسب‌نامه الفت*. ج ۱. (کتابخانه آیت‌الله نجفی در مسجد نو بازار اصفهان). خطی.
- بلاغی، عبدالحجت (بی‌تا). *اعلاط در انساب*. خطی. قم: کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام و ایران
- جابری انصاری، محمدحسن (۱۳۲۱). *تاریخ اصفهان و ری و همه جهان*. اصفهان: انتشارات حسین عمادزاده.
- جابری انصاری، محمدحسن (۱۳۷۸). *تاریخ اصفهان*. اصفهان: مشعل.
- جناب، میرسیدعلی (۱۳۸۵). *رجال و مشاهیر اصفهان*. تدوین و تصحیح رضوان پورعصار. اصفهان: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان.
- خلیلیان، حمید (۱۳۹۲). *ذیل حرف «ص»*. دانشنامه تخت فولاد اصفهان. ج ۳. زیر نظر اصغر منترالقائم. اصفهان: سازمان فرهنگی - تفریحی شهرداری اصفهان.
- روضاتی، سید محمدعلی (۱۳۹۰). *تکمله الذریعه الی تصانیف الشیعه*. ج ۲. اعداد محمد برکت. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- صالحی درچه عابدی، محمد (بی‌تا). *شجره‌نامه مادری اینجانب محمد صالحی درچه عابدی*. خطی.
- فقیه میرزایی، گیلان و محمدعلی مخلصی و زهرا حبیبی (۱۳۸۴). *تخت فولاد: یادمان تاریخی اصفهان*. ج ۳. تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، پژوهشکده زبان و گویش، اداره کل امور فرهنگی.
- فقیه میرزایی، گیلان و محمدعلی مخلصی و زهرا حبیبی (بی‌تا). *تخت فولاد یادمان تاریخی اصفهان*. ج ۵. خطی.
- قاسمی، رحیم (۱۳۸۷). *چ دوم*. گلشن اهل سلوک (مشاهیر مدفون در تکیه شیخ محمدتقی رازی (مادر شاهزاده)). اصفهان: کانون پژوهش.
- کمالیان، محسن (۱۳۹۶ الف). *مشاهیر خاندان صدر*. ج ۱. قم: راز نی.
- کمالیان، محسن (۱۳۹۶ ب). *سفرنامه خاندان صدر*. قم: راز نی.
- کمالیان، محسن. *مشاهیر خاندان صدر*. ج ۳. خطی.
- معلم حبیب‌آبادی، محمدعلی (۱۳۸۱). *مکارم الآثار در احوال رجال دو قرن ۱۳ و ۱۴ هجری*. ج ۸. اصفهان: نقش‌مانا.
- مکرم حبیب‌آبادی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۴۷). *دیوان مکرم اصفهانی شامل قصائد و غزلیات و قطعت و فکاهیات*. اصفهان: بی‌تا.